

GŁOSY CZYTELNIKÓW¹⁾

Przyrodniczy podział lasów polskich

Chociaż w naszym kraju mamy niewiele głównych gatunków lasotwórczych, to jednak zmienność klimatu, różne ukształtowanie terenu oraz mozaikowość gleb leśnych powodują znaczną różnorodność lasów. Wymaga to dla potrzeb praktyki gospodarczej grupowania zespołów leśnych w jednostki wyższego rzędu (krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne) oraz jednostki podstawowe (typy lasu).

Poważnym zagrożeniem dla trwałości i produktywności lasów jest krótkowzroczne nastawienie ekonomiczne (zwane często rachunkiem ekonomicznym) w gospodarstwie leśnym. Konsekwencją takiego nastawienia w czasach dawniejszych i obecnie są między innymi:

— monokultury sosny i świerka w drzewostanach starszych i młodszych klas wieku,

— użytkowanie główne lasów z dużym przekraczaniem etatów i wygórowanymi planami sortymentowymi,

— tak zwane „cięcia letnie” wykonywane zwykle przez cały rok, tendencja do dużego powiększania zrębów zupełnych, „trzebieże liniowe” oraz

— ograniczanie nakładów finansowych na zagospodarowanie lasów i potrzebne inwestycje.

W celu poprawy stanu lasów konieczne jest pełniejsze uwzględnianie przyrodniczego charakteru lasu i produkcji leśnej tak w przepisach normatywnych, jak i w działalności gospodarczej. W tej sprawie podaję niżej swoje uwagi do rejonizacji przyrodniczo-leśnej i typologii leśnej według obowiązujących „Zasad Hodowli Lasu” (2) oraz własne propozycje na ten temat.

Krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne

Według Zasad Hodowli Lasu wyróżnia się w lasach Polski 8 krain i 60 dzielnic przyrodniczo-leśnych. Poniżej podaję swoje uwagi do tego podziału.

Krainy, jako jednostki najwyższego rzędu, powinny wykazywać między sobą duże różnice przyrodniczo-leśne, a tego brak w krainach o nizinnym charakterze (I, II, III, IV i częściowo V). Lasy wyżynne i podgórskie, chociaż mają znaczną odrębność przyrodniczo-leśną, są traktowane

¹⁾ W dziale tym zamieszczane są wypowiedzi Czytelników, z którymi Komitet Redakcyjny nie zawsze się w pełni zgadza.

jako dzielnice i częściowo przyłączone — raz do krainy górskiej (VIII), a na Dolnym Śląsku — przeważnie do krainy nizinnej (V).

Niesłuszne jest wprowadzanie do regionizacji lasów okręgów przemysłowych, bo nie są to jednostki przyrodniczo-leśne, lecz typowo — ekonomiczne. Leśne krainy i dzielnice w znaczeniu przyrodniczym, a obecnie również społecznym, powinny być jednostkami trwałymi, natomiast okręgi przemysłowe powstają i znikają w miarę zakładania lub likwidowania zakładów przemysłowych przez człowieka.

Szczególnie groźne dla lasów jest fatalistyczne stanowisko, że przemysł zawsze musi zanieczyszczać środowisko naturalne. Dobitym wyrazem tego fatalizmu jest ujęcie całego V rozdziału „ZHL” pod tytułem „Przebudowa drzewostanów i rekultywacja gruntów w rejonach przemysłowych”. Jednak nie lasy trzeba przebudowywać na znoszące zatrute środowisko, bo to fikcja, lecz przebudowę powinno się objąć uciążliwe zakłady przemysłowe, aby nie zatruwały środowiska. Jeżeli taka przebudowa jest niemożliwa, powinna nastąpić albo zmiana profilu zakładu na produkcję „czystą”, albo — skasowanie zakładu truciciela środowiska.

W lasach już narażonych na szkody przemysłowe na ogół niepotrzebne są specjalne gospodarstwa rekultywacyjne (1 § 63), natomiast jest niezbędne przywracanie w możliwie jak najkrótszym czasie właściwych warunków życia dla flory i fauny. W przejściowym, anormalnym okresie powinno się wykonywać racjonalne i terminowe cięcia sanitarne, należyte zabiegi ochronne oraz odnowienia i podsadzenia drzew i krzewów głównie liściastych gatunków pionierskich, stanowiących typy przejściowe dla danych klimaksowych typów lasu. Wreszcie nie wiadomo dlaczego wprowadzono do rejonizacji tylko 2 okręgi przemysłowe (krakowski i górnośląski), chociaż jest ich w kraju dużo więcej i są one podobnie szkodliwe dla środowiska.

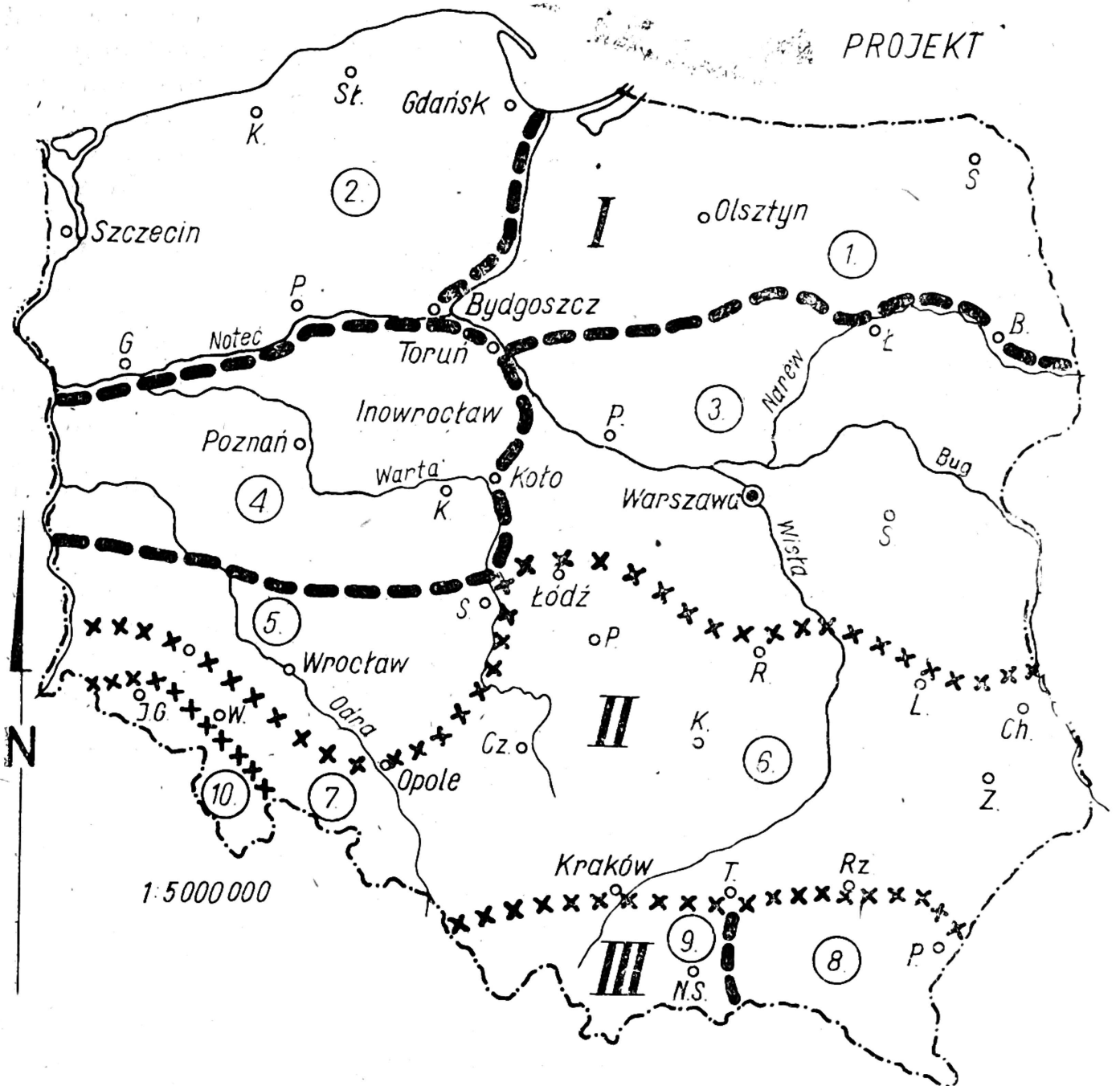
Liczba krain i dzielnic jest zbyt duża, co niepotrzebnie komplikuje działalność organizacyjną i gospodarczą w leśnictwie. W całej rejonizacji szwankuje nazewnictwo, ponieważ z nazw krain i dzielnic przeważnie nie wiadomo, że ma to być rejonizacja lasów. Sama nazwa „rejonizacja” też nie jest trafna, bo na rejony dzieli się zwykle podział administracyjny lub ekonomiczny, a dla lasów lepszy jest chyba podział na regiony.

W związku z tymi uwagami sędzę, że obecna rejonizacja przyrodniczo-leśna wymaga uproszczenia i korekty. W podziale lasów na jednostki wyższego rzędu powinno się wyróżnić lasy nizinne, wyżynne i podgórskie oraz górskie — jako wyraźne 3 krainy przyrodniczo-leśne, a w ich ramach wydzielić większe obszary, na których lasy mają mniej więcej podobne warunki wzrostu i rozwoju, w liczbie 10 dzielnic przyrodniczo-leśnych. Nazwy, obszary, granice i numerację projektowanych krain i dzielnic przedstawiam szkicowo na rycinie. Szczegółowy opis zaprojektowanych dzielnic odpowiada mniej więcej charakterystyce 8 krain w III wydaniu Zasad Hodowlanych (1).

Typologia leśna

Obowiązująca według „ZHL” typologia polega na oddzielnym ustalaniu siedliskowych typów lasu, a ściśle biorąc 24 typów siedliska leśnego, a następnie — na wyznaczaniu dla poszczególnych typów siedliska siatki

PROJEKT

Krainy XXXXXX	Przyrodniczo - leśne	I lasy nizinne	II lasy wyż. i podgórskie	III lasy górskie
Dzielnice		1 l. mazurskie	6 l. matopolskie	8 l. Beskidu Ws.
		2 l. pomorskie	7 l. podsudeckie	9 l. Beskidu Zach.
		3 l. mazowieckie		10 l. sudeckie
		4 l. wielkopolskie		
		5 l. dolnośląskie		

Przyrodniczy podział lasów polskich

221 gospodarczych typów drzewostanów w ramach krain i dzielnic przyrodniczo-leśnych. Takie ujęcie typologii leśnej nasuwa wiele zastrzeżeń.

Oddzielna klasyfikacja typów siedliska i typów drzewostanów jest już w założeniu błędna, ponieważ las — to złożony ale niepodzielny dla typologii leśnej twór przyrody. Ponadto jest nielogiczne typowanie siedliska według kryteriów przyrodniczych, a drzewostanu — według kryteriów gospodarczych. S. Sokołowski pisze na ten temat: „Typy te (gospodarcze) nie mają nic wspólnego z typami biologicznymi (fitosocjologicznymi) lasu (4).

Klasyfikacja gleb według wilgotności i żyzności nie nasuwa zastrzeżeń, jest przydatna i została wykorzystana do klasyfikacji projektowanych typów lasu, jako docelowych wzorów dla hodowli lasu i całej działalności praktycznej w leśnictwie. Wyróżnione w „ZH” siedliskowe typy lasu pod nazwą „Lasy” i „Lasy Mieszane” — właściwie nic konkretnego nie oznaczają, bo można sądzić, że są to siedliska dla wszystkich lasów liściastych, a więc także i olszy.

Największe zastrzeżenia budzą wyznaczone dla wszystkich krain i dzielnic „gospodarcze typy drzewostanów”. Z Zasad Hodowli Lasu wynika, że w jednym siedliskowym typie lasu mogą występować i można zakładać gospodarcze typy drzewostanów o różnym składzie gatunkowym drzew. W tej sprawie J. Paczowski wypowiada się następująco: „W jednakowych warunkach siedliskowych, w jednym i tym samym rejonie przyrodniczym — przyroda może stwarzać tylko jednakowe zespoły roślin uzgodnione z siedliskiem” oraz „Gdyby w jednakowych warunkach mogły powstawać rozmaite zespoły, typologia przestałaby istnieć” (13).

Zasady hodowlane dopuszczają w składzie drzewostanu dwa i więcej gatunków głównych drzewa. Sam wyraz „główny” oznacza wyróżniającą się w zbiorze jednostkę jako najlepszą, najodpowiedniejszą, co wyklucza istnienie w tym zbiorze dwóch, a tym bardziej wielu jednostek głównych. W różnych typach lasu mogą występować różne gatunki drzewa jako główne, ale w konkretnym typie lasu jest jeden gatunek główny, a pozostałe — to gatunki domieszkowe, które zależnie od ich roli mogą stanowić gatunki tworzące, pielęgnacyjne, pomocnicze, biocenotyczne itp. Takie pojmowanie gatunku głównego drzewa w danym typie lasu jest, moim zdaniem, najbardziej pożyteczne i celowe, ponieważ zobowiązuje do jednoznacznego określania typu lasu, a równocześnie jest jasną wskazówką dla działalności gospodarczej.

Zasady popierają, a raczej forsują sosnę i świerka w składzie gospodarczych typów drzewostanów. W praktyce takie nastawienie prowadzi do monokultur So i Św, czego ujemne skutki od dawna są znane i widoczne nie tylko w naszych lasach.

Obecny stan lasów oraz obecne i przyszłe społeczne funkcje lasów wyraźnie wskazują, że samym lasom, leśnictwu i gospodarstwu leśnemu niezbędna jest nie 2-stopniowa typologia z nastawieniem ekonomicznym na opisane wyżej gospodarcze typy drzewostanów, lecz typy lasu reprezentujące zrównoważone klimaksowe zespoły leśne jako docelowe wzory naturalne dla zagospodarowania lasów i leśnictwa.

Według J. Paczowskiego „Typologia, zwłaszcza praktyczna, stosowana w leśnictwie musi być przede wszystkim możliwie prostą” (3). Rozumiem to w ten sposób, że typologia dla celów praktycznych pomija

kryteria teoretyczne, a drugorzędne, natomiast uwzględnia wszystkie kryteria przyrodnicze ważne dla prawidłowej gospodarki leśnej oraz hodowli zdrowego i odpornego lasu. Tak też starałem się ująć swój projekt.

W lesie o składzie gatunkowym zgodnym z siedliskiem, prostym i widocznym wskaźnikiem typu lasu jest szata roślinna, a w drzewostanie — gatunek główny, najlepiej przystosowany do danego siedliska. Nasze lasy należą do strefy lasów mieszanych. Dlatego obok gatunku głównego w każdym typie lasu występują gatunki domieszkowe drzew i krzewów dostosowane swym składem i udziałem do lokalnych warunków siedliskowych.

Przyrodnicze tło naszych lasów tworzą drzewa 6 gatunków głównych, a mianowicie So, Św, Jd, Db, Bk, Ol. Odpowiednio do tego proponuję wyróżnić 6 ogólnych typów lasu, a w ich ramach szczegółowe typy lasu według wilgotności i żyzności gleby. Poza tym w pełni zasługują na uwzględnienie w typologii „grądy”, to jest wyspowe lasy otoczone terenami mokrymi, jako bardzo charakterystyczne dla całego południowego obszaru Polski. Grądowe typy lasu odznaczają się nadzwyczaj korzystnymi warunkami siedliskowymi oraz bogatym składem gatunkowym i dużą produktywnością drzewostanów.

Dla wszystkich szczegółowych typów lasu podaje się orientacyjny udział gatunku głównego oraz gatunków domieszkowych drzew i krzewów. Gatunek główny określa sama nazwa typu lasu, natomiast gatunki domieszkowe oraz ich udział powinny być dostosowane do warunków przyrodniczych danej dzielnicy, naturalnych zasięgów drzew i krzewów oraz miejscowego siedliska i mikrosiedliska.

Lokalne warunki siedliskowe najlepiej może i powinien znać i uwzględniać bezpośredni gospodarz lasu. Wszelkie zbyt szczegółowe recepty pisemne ograniczają zaangażowanie pracownika i prowadzą do szkodliwego szablonu w pracy. Dlatego na tym kończę omawianie projektu typologii leśnej.

Ramowy układ proponowanych typów lasu podaje tab. 1. Dla pełniejszej charakterystyki urzędzeniowej można szczegółowe typy lasu podane w tab. 1 uzupełniać odpowiednimi znakami, np. lokalizację danego typu lasu — przez wpisanie właściwego nr dzielnicy (według numeracji na rycinie) w prawym górnym rogu symbolu typu lasu np. B¹_w. = bór nizinny wilgotny w lasach mazurskich, albo krócej — mazurski bór nizinny wilgotny. Zgodność ukształtowania terenu danego typu lasu z topografią właściwej krainy zaznacza się kropką przy nr dzielnicy, jak podano wyżej, a specyfikę odrębności ukształtowania terenu typu lasu w stosunku do topografii właściwej krainy — umowną literą obok nr dzielnicy np.: teren nizinny — n, wyżynny — x, podgórski — p, regiel dolny — d, regiel górny — g. Przykład D^{6x}_{sz} = małopolska wyżynna dąbrowa świeża.

Niezgodność drzewostanu z typem lasu zaznacza się przez ujęcie jego symbolu w nawiasy, np.: BM³_w. = typ przejściowy mazowieckiego boru mieszanego wilgotnego.

Ponieważ w artykule była mowa o potrzebie uproszczenia przyrodniczego podziału lasów, wypada chyba podać w zakończeniu porównawcze zestawienie liczbowe jednostek regionizacji i typologii według obowiązujących „ZH” i projektu, co przedstawiam w tab. 2.

Ramowy układ typów lasu i ich symbole

Gatunek główny	Ogólny typ lasu		Symbole szczegółowych typów lasu									
	nazwa	symbol	nazwy i symbole gleb według wilgotności									
			suche „S”		świeże „S _z ”		wilgotne „W”		mokre „b”			
			żyzność gleb									
	mała	średnia	duża	duża	średnia	duża	średnia	duża	mała			
	B _s	B _{sz}	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	
Sosna	Bór	B	B _s	B _{sz}	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _w	B _b
Świerk	Świerczyna	S	—	S _{sz}	S _w	S _w	S _w	S _w	S _w	S _w	S _w	S _b
Jodła	Jedlina	J	—	J _{sz}	J _w	J _w	J _w	J _w	J _w	J _w	J _w	—
Dąb	Dąbrowa	D	D _s	D _{sz}	D _w	D _w	D _w	D _w	D _w	D _w	D _w	—
Dąb Grab	Grąb	G	—	G _{sz}	—	—	—	—	—	—	G _w	—
Buk	Buczyna	F	—	F _{sz}	F _w	F _w	F _w	F _w	F _w	F _w	F _w	—
Olsza	Oles	O	—	—	O _w	O _w	O _w	O _w	O _w	O _w	O _w	O _b
Orient. udział gat. głównego												
			8—9	7—8	6—7	6—7	6—7	6—7	6—7	5—6	5—6	8—9
Orient. udział gat. domieszk.												
			2—1	3—2	4—3	4—3	4—3	4—3	4—3	5—4	5—4	2—1

Zestawienie regionizacji przyrodniczo-leśnej i typologii leśnej wg „ZH” i projektu

Wyszczególnienie	Klasyfikacja	Lasy				Ogółem	„ZH” Pr
		nizinne	wyżynne	górskie			
				razem	w tym reg. gór.		
wg	jednostek						
Regionizacja przyrodniczo-leśna							
	„ZH”	5	1	2	—	8	2.7
Krainy	Pr.	1	1	1	—	3	1.0
	„ZH”	38	11	11	—	60	6.0
Dzielnice	Pr.	5	2	3	—	10	1.0
Typologia leśna							
Ogólne typy siedliska leśnego							
	„ZH”	15	3	6	1	24	1.1
Ogólne przyrodnicze typy lasu	Pr.	7	7	7	1	21	1.0
Odmiany krainowe							
Suma typów siedlisk leśnych							
	„ZH”	99	9	18	2	126	—
Suma typów siedlisk leśnych	Pr.	—	—	—	—	—	—
Suma gospodarczych typów drzewostanów							
	„ZH”	176	18	27	2	221	2.6
Suma szczegółowych typów lasu	Pr.	29	29	28	3	86	1.0
Odmiany dzielnicowe							
Suma gospodarczych typów drzewostanów							
	„ZH”	950	51	95	7	1096	3.8
Suma szczegółowych typów lasu	Pr.	145	58	84	9	287	1.0

Wyjaśnienia:

Wszystkie liczby podane w wierszach ze znakiem „ZH” zaczerpnięto z IV wydania Zasad Hodowlanych (2), przy czym dla klasyfikacji siedlisk stosowano nazwy „typy siedlisk leśnych”, a nie używane w „ZH” nazwy „siedliskowe typy lasu”. (str. 13, 15—116). Sumy odmian krainowych i dzielnicowych gospodarczych typów drzewostanów i siedlisk wynikają z dodania danych rubryk 1, 2, 4 w tab. 1 na str.

40—55. Liczby w wierszach ze znakiem Pr. przedstawiają ilość jednostek przyrodniczych projektowanych w artykule. W lasach górskich ubywa ogólny typ Grądy, a przybywa typ Świerczyny górnoreglowej (S^g). W typach szczegółowych lasów górskich ubywa B_s , D_s , G_{sz} , G_w , a przybywa S^g_{sz} , S^g_w , S^g_p . Sumy szczegółowych typów lasu wylicza się: dla odmian krainowych — z tab. 1, a dla odmian dzielnicowych — jako iloczyn danych krainowych przez liczbę dzielnic w każdej krainie.

Henryk Ostrowski

LITERATURA

1. MLiPD: Zasady hodowlane obowiązujące w państwowym gospodarstwie leśnym, wydanie III rozszerzone. Warszawa: PWRiL 1969.
2. NZLP: Zasady hodowli lasu, wydanie IV znowelizowane. Warszawa: PWRiL 1979.
3. Paczowski J.: Dzieła wybrane. Warszawa 1951.
4. Sokołowski S.: Hodowla lasu, wydanie III przerobione i uzupełnione. Lwów 1930.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 31 października 1984 r.